

PRIVIRE ASUPRA CĂRȚII A II-A A ENEIDEI

DE

G. GUTU

Observațiile de analiză literară, pe care le încerc mai jos, au drept scop să ajute pe admiratorul lui Vergilius, specialist sau nespecialist, a cărui poeziă și a adâncii farmecul cu care poetul mantovan mîngîie și înaltă pe cultivatorii lui. Nu este vorba aici de acel gen de studii, prea numeroase, ai căror autori dău sfaturi lui Vergilius — un exemplu în această privință e carteaua lui Cartault: *L'art de Virgile dans l'Eneïde* — sau fac reproșuri unei opere neteterminate, pe care poetul, dintr-o prea înaltă conștiință artistică, o condamnase pieirii, și nici de acele nenumărate lucrări care privesc pe Vergilius ca și cum ar fi fost orice altceva decât poet.

Un vechi cititor al lui Vergilius notează unele observații mai generale, care ar putea folosi și altora. Deocamdată, despre carteaua a II-a a Eneidei.

Povestirea de către Aeneas a căderii Troiei (v. 1—558) are, așa cum poetul o prezintă, toate însușirile unei tragedii narate, nu jucate. Mi se pare că acesta este punctul de vedere central, care ne permite să îmbrățișăm întregul cînt. Nu vom studia aici chipul în care Vergilius cunoștea sau folosea pe tragicii greci (comen-tariile trimit descori la *Troiane* lui Euripide), ci de modul în care poetul și-a organizat materia. Din nevoiea clarității expunerii, fie-mi permis să împrumut vechii retori ¹ cîteva definiții: *Epopoeia est imitatio actionis unius, totius, uerisimilis, felicis, a nobili persona profectae, narratione dramatica et uersu hexametro expressa, quae viros ad primarias virtutes excitat.* Și în alt loc: *Est tragoedia imitatio actionis illustris, cum conuersione a fortuna felici in infelicem ad terrorem et commiserationem excitandam.* Iar mai departe: *Neque tragoedia sine hoc lapsu ad infelicitatem cogitari poterit.* Precum vedem, ceea ce deosebește esențial epopeea de tragedie, în afara modului de expunere a întimplărilor și a altor însușiri specifice, este sfîrșitul: fericit într-una, nefericit în cealaltă.

Ce este oare carteaua a II-a decât povestirea unei înfrîngeri, a căderii Troiei, cădere întrupărată, în momentul culminant al catastrofei, în moartea regelui ei, a lui Priamus?

¹ *Institutiones ad eloquentiam*, pars posterior, Budae, 1787.

Aeneas nu se înfățișează reginei ca eroul fericitelor izbînzi, ci ca suferitorul tragic, a cărui soartă, a lui și a cetății, umple de milă și groază pe auditor:

Infandum, regina, iubes renouare dolorem
Troianas ut opes et *lamentabile* regnum
Eruerint Danai; quaeque ipse *miserrima* uidi,
Et quorum pars magna fui.

Pateticul întîmplărilor e sporit și de faptul că povestirea lor nu o face poetul, ci eroul în jurul căruia se concentrează acțiunea, Aeneas. Dacă ele nu sănt retrăite prin acțiune, ca în tragedie, ele sănt povestite la persoana I, ceea ce le sporește interesul și puterea de impresionare.

Richard Heinze observă, în *Vergils epische Technik*¹, ce mare avantaj artistic în privința concentrării cîștiga Vergilius atunci cînd, reluînd, povestită de către un troian de astădată, această *Illiupersis*, făcea « dintr-o suită de scene care nu s-ar fi putut ține împreună o unitate care corespunde idealului vergilian de compoziție ». Justă observație, la care se adaugă că, strîngînd tot ce se petreceea în atîtea părți ale Troiei în jurul unui singur om și punîndu-l pe acesta însuși să povestească cele întîmplate, puterea dramatică, concentrată într-un personaj, care este povestitor și actor totodată și de care depinde soarta întregii cetăți, sporește considerabil.

Ca în tragedie, asistăm tot timpul la lupta binelui, a virtuților, a inocenței cu forța copleșitoare a destinului; de aci mai ales, din conștiința nevinovăției personajelor și la prilejul suferințelor lor fără seamă, sentimentul de groază și milă, propriu tragediei. Cînd Laocoön apare, îl vedem coborînd în goană (*summa decurrit ab arce*), aprins de mânie (*ardens*), neputîndu-și stăpîni indignarea față de nebunia (*insana*) pe care nenorocitii lui concetățeni (*O, miseri ciues!*), care n-au învățat nimic despre violența grecilor, sănt gata să-o comită. El nu știe în ce anume stă vicle-nia, dar îi cunoaște pe greci; spirit lucid, a dobîndit din experiență convingerea că dușmanii sănt în stare să îñsele chiar pe zei, necum pe niște oameni fără de minte. Arzătoare iubire de patrie, curaj cetățenesc, pietate față de zei, iubire gata de sacrificiu pentru copii, nobilă violență contra îñselătoriei, a violenței — *sic fatus ualidis ingentem uiribus hastam... contorsit* — iată virtuțile lui Laocoön. Urmarea? Este izbit de zei, chiar în momentul cînd sedea în fața altarelor, își vede mai întîi copiii îñfășurați în nodurile balaurilor, apoi el însuși, sărind în ajutor, este îñsfăcat și înlânțuit. Sforțări deznădăjduite, bentiile mînjite de balele șerpilor, mugetele celui învins, în tot moartea năprasnică, precedată de cele mai mari suferințe fizice și morale, fiindcă-și arătase iubirea de patrie și de adevăr. Sentimentul tragic, groază și milă, zguduie pe cititor ca în cele mai tulburătoare tragedii ale lui Sofocle, un *Oedip Rege* sau *Antigona*, și el rezultă dintr-o povestire de o admirabilă concentrare. Balaurii se tîrăsc liniștiți spre cetățuie (trei spondei gravi ne-o arată: *At gemini lapsu delubra ad summa diacones...*) și se opresc la picioarele statuii zeiței, culcîndu-se ghifuiți sub scutul rotat: erau instrumente ale divinității împotriva vinovatului. Oamenii, pe care voise să-i smulgă rătăcirii și să-i salveze, condamnă și ei acum pe neleguit. Iar crima de care-l îñvinuiesc e impietatea față de zei:

et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Laeserit et tergo scelerata m intorserit hastam.

¹ Leipzig — Berlin, 1928, p. 4.

Se știe că fragmentul Laocoön, de-abia început, este întrerupt de celălalt fragment, tot atât de magistral lucrat, fragmentul Sinon, care înseamnă victoria minciunii, a violenței împotriva bunei-credințe a troienilor și generozității lui Priamus, victima supremă a nopții de pomină¹. Nu este vorba de binecunoscetul procedeu de suspendare a unei acțiuni spre a atîța curiozitatea lectorului. Întrepătrunderea celor două episoade ne face să asistăm în același timp² la victoria sperjurului și la moartea nevinovatului. Sentimentul tragic pe care-l creează sfîrșitul lui Laocoön este în mintea cititorului concomitent cu cel în care ni se arată victoria înșelătoriei, aducerea calului în cetate.

Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiciunt lapsus et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis; pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt funemque manu contingere gaudent.

Alaiul sărbătoresc al unor copii și copile nevinovate, care în naivitatea lor sunt fericiti că au putut atinge funia sfîntă, încununează ambele episoade. Vicenia și sperjurul lui Sinon învinse cinstea și generozitatea troienilor, dar aceasta pe un plan omenesc; moartea lui Laocoön consfințește și încoronează ticăloșia cu pompa procesiunii religioase. Ironia tragică a situațiilor, aici ca și-n alte locuri ale acestei cărți, înneacă în amarul ei orice gînd de răzvrătire morală a cititorului. Poetul ne chinuie, ne îndurerează și nu ne lasă măcar putința indignării ușurătoare: se împlineste voia zeilor³.

O altă observație asupra caracterului dramatic al cărții a II-a privește rapiditatea succedării evenimentelor. Sunt comentatori care-și pun la fiecare pas întrebarea: « cînd ne-a spus Vergilius cutare lucru, de unde știm ceea ce aflăm de-abia acum », și pun pe seama fie a neglijenței autorului, fie a neterminării operei ceea ce poetul lăsase pe seama înțelegerii literare a cititorilor săi⁴. Rapiditatea succesiunii evenimentelor este cerută de nevoia concentrării. Aceasta cere, la rîndu-i, ca în orice dramă antică, respectarea regulii celor trei unități. Am văzut cum, punind pe Aeneas să povestească ceea ce el făcuse sau văzuse și lăsind la o parte tot ce se mai petrecuse în Troia, Vergilius înlătură primejdia dispersiunii și asigură într-o privință unitatea de acțiune. Sensul dat evenimentelor, înlăntuirea, gradatia și precipitarea lor către catastrofă vor duce la același scop. În mod natural, se respectă și unitatea de timp și loc: evenimentele povestite în carte a II-a se petrec în 24 de ore și în același loc. Pentru a explica rapiditatea povestirii, chiar de la începutul

¹ Am urmărit în acest studiu mai ales structura dramatic-epică a cărții a II-a. O remarcabilă analiză a stărilor de suflet ale personajelor face Gino Funaioli în « *Il secondo canto dell'Eneide* » (*Studi di letteratura antica*, 1958).

² R. Heinze face observația, *op. cit.*, p. 20, că Quintus din Smyrna înfățișă ambele episoade succesiv; e tocmai deosebirea dintre o tratare epică simplă și o tratare dramatică, dintre un talent mediocre și intuiția unui poet de geniu. Cartault, *op. cit.*, vol. I, p. 184 reproșează lui Vergilius că a fractționat povestirea cu Laocoön și ajunge la concluzii fanteziste în privința redactării: nu înțelege rostul scindării și se dedă la ipoteze gratuite.

³ Dacă Laocoön este fratele lui Anchises, cum adnotează Benoist (*Aen.*, II, 41), nu putem admira destul tactul literar al lui Vergilius, care-l face pe Aeneas să treacă sub tăcere un amănunt personal care ar fi redus din patetismul povestirii.

⁴ « *Le secret d'ennuyer est celui de tout dire* » (Voltaire).

cărții, Aeneas, scuzîndu-se, anunță că va povesti pe scurt (*breuiter*) ultima luptă a Troiei (*supremum laborem*). Pe scurt, într-adevăr, și aceasta cere cititorului un zbor mai înalt și comentatorului un pas mai sprinten.

Avem pînă acum ceea ce, în arhitectura unei drame, retorica mai veche numea *nexus* (*pars prior fabulae*). Urmează acum *ea pars ubi fortunae commutatio incipit* sau, după aceeași terminologie, *solutio*.

Trecerea e marcată prin antiteza dintre bucuria sărbătoarească a zilei și noaptea grea ce învăluie totul, noaptea grozăvilor:

Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox,
Inuoluens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos.

Aci comentatorul se va grăbi să ne informeze că versul e luat din Homer sau din Ennius, că se găsește și la Lucretius, neînțelegînd că poezia nu se face din cîrpele și că, precum spunea Delille¹, « niciodată Vergilius nu e mai original ca atunci cînd imită ». El nu ne va spune nimic despre ironia amară, prevestitoare a nenorocirilor, pe care o sugerează *Myrmidonumque dolos*: cerul se rotește, din ocean se coboară o noapte care învăluie în umbra-i uriaș și pămîntul și văzduhul și, vai, și violențile grecilor. Cînd Macrobius în *Saturnaliile* lui (lib. IV, V) arăta împrumuturile lui Vergilius din Homer, Ennius etc., el nu făcea niciodată aceasta spre scădere numelui poetului; cu tot spiritul lui mediocre, el vedea bine cîte și cît de diferite materiale sînt topite în această construcție care poartă într-însa tezaurul poeziei și științei timpului dinaintea ei.

După o zi atît de bogată în întimplări, terminată cu serbări și veselie, căci lungul război se încheiașe, troienii se răspîndesc obosiți pe la casele lor. Orașul amuțește; cetatea doarme « îngropată în somn și vin ». Doar grecii sînt treji. Flota lor lunecă în desăvîrșită ordine (*instructis nauibus*) și tacere (*per amica silentia lunae*) de la Tenedos. Noaptea-i învăluie, luna complice fi călăuzește: totul le este prielnic. Vasul de comandă dă semnalul, Sinon deschide calul, cei coborîți ucid pe paznicii porților, cetele grecești se unesc. Totul e povestit cu acea rapiditate caracteristică lui Vergilius în această carte, proprie lunecării evenimentelor spre nenorocire. Aci însă cursul lor e întrerupt de visul lui Aeneas, apariția lui Hector, viteazul Troiei, *lux Dardaniae*, dar nu biruitorul de altădată, ci rănit, cu părul năclăit în sânge, barba murdară, cu picioarele umflate, străpunse de curele. Venind din altă lume, Hector poruncește prietenului de arme, singurul sprijin al Troiei, condamnată pieirii, să fugă (cu aceasta începe: *Heu, fuge, nate dea...*) și să ia cu sine pe zeii cetății și focul sacru, căutîndu-le un nou sălaş:

Sacra suosque tibi commendat Troia penates;
Hos cape fatorum comites, his moenia quaere.

Aeneas primește o sacră misiune. Fuga lui nu e o lașă părăsire a luptei. Heinze se întrebă² care e rostul acestei apariții aici și-i găsește o îndoită motivare: Este o pregătire a ceea ce va urma de cea mai mare importanță: « nu numai fiindcă așa, zice el, zugrăvirea noptii măcelului începe cu o patetică scenă, care cuprinde într-un tablou plastic esențialul evenimentelor următoare și pune dintr-o dată pe

¹ Prefața la trad. *Eneidei*, p. 36.

² R. Heinze, *op. cit.*, p. 26.

cititor în starea sufletească ce trebuie să urmeze acestor întîmplări », dar și fiindcă fuga lui Aeneas nu poate să apară ca pornită din instinctul de conservare, ci ca o sacră datorie, iar această părăsire a cîmpului de luptă nimeni nu i-o putea comanda mai bine ca Hector. Heinze înclină să credă că acest ultim motiv, care punea pe Aeneas, strămoșul vitejiei romane, la adăpostul oricărei interpretări neconvenabile, este cel care a atînat mai greu pentru Vergilius. Toate acestea pot fi; e greu să distingem ceea ce fericita intuiție a comandat unui poet de geniu. Dar, ca să revenim la comparația cu tragedia, nimic nu slăbește, și după acest vis, lupta eroului cu destinul fixat de zei. Eroismul lui Aeneas nu e în relație cu șansele succesorului. Onoarea îi comandă să lupte în condiții desperate. Moartea ar fi o ușurare, personală însă; Aeneas are o misiune care-l depășește:

Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
Praecipitant pulchrumque mori sucurit in mentem.

Visul este confirmat de două fapte: trezit din somn de zgomotul armelor, Aeneas *vede* de pe acoperișul casei sale orașul cuprins de flăcări, imagine globală pe care Vergilius o redă, ca să renunțe la o descriere ce ar dilua și întîrzie, prin comparația cu holda mistuită de focul înțețit de vînt sau cu torrentul de munte ce distrugе totul. Cele două, trei notății particolare: prăbușirea casei lui Deiphobus, a lui Ucalegon din vecinătate, valurile sigeice lucind, cît vede ochiul, depara focului sporesc efectul. Apoi Aeneas *aude* din gura lui Panthus, preot al lui Apollo, explicația. Cuvintele acestuia confirmă cele spuse de Hector în vis:

Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae. Fuimus Troes; fuit Ilium et ingens
Gloria Teucrorum.

Urmează lămuriri mai amănunte, care, cu cît înfățișează mai desperată situația, cu atît îndrîjesc pe Aeneas în hotărîrea luptei:

In flamas et arma uocor, quo tristis Erinys,
Quo fremitus uocat.

După un tablou general al orașului — peste tot jale, groază, moarte — ni se înfățișează peripețiile mai însemnate ale luptei finale. Ele se reduc la trei, reprezentate prin moartea lui Androgeus, a lui Coroebus, și, în fine, a lui Priamus, într-o gradăție dramatică ce încordează interesul pînă la maximum. Spre a evita monotonia și spre a face cît mai patetic sfîrșitul lui Priamus în cea de-a treia luptă, care este și deplina *conuersio fortunae*, Vergilius avea nevoie ca prima luptă să se termine în avantajul troienilor, aprinzînd chiar și în aceste suflete desperate o nouă nădejde. Cunoaștem amânuntele. Pe întuneric Androgeos cade peste grupul luptătorilor conduși de Aeneas și, crezîndu-i greci, îi mustă pentru zăbava lor; neprimind nici un răspuns, simte că a căzut în mijlocul dușmanilor, dar prea tîrziu: e ucis, el și tovarășii lui. Încurajați de acest succes — *adspirat primo Fortuna labori* — troienii îmbracă armele grecilor, crezînd că pot folosi mijloacele acestora. *Dolus an uirtus quis in hostile requirat?* zice Coroebus. Acțiunea e încununată de succes: mulți danai pier în luptă, alții fug la corăbii, alții se urcă în cal. Dar iștețimea și vitejia nu pot nimic împotriva voii zeilor. și cu aceasta se trece la cea de-a două luptă, care sfîrșește cu moartea lui Coroebus.

E logodnicul Cassandrei, tînărul care venise la Troia, ca să dea ajutor lui Priamus. Văzindu-și logodnica prinsă de greci, cu miinile în lanțuri, înălțind zadarnic ochii spre cer (*Ad caelum tendens ardentia lumina frustra*), tînărul se aruncează, urmat de Aeneas și de toți tovarășii lui, asupra răpitorilor, dezrobindu-și iubita. Dar vitejii sunt copleșiți atât de săgețile troienilor, care-i iau drept greci, cât și de armele grecilor, care-i recunoscuseră. Cad în această încăierare mai întâi Coroebus, apoi alți viteji, printre care și Panthus, preotul lui Apollo. Indignarea la vederea iubitei în lanțuri covîrșise simțul conservării: un tînăr generos care pierde din cauza avântului său nobil.

Urmează moartea lui Priamus. Este ultima și este aceea în care arta lui Vergilius atinge punctul culminant al pateticului: regele reprezintă Troia; căderea lui va fi căderea Troiei. Apare acum pentru prima oară Pyrrhus Neoptolemus, fiul lui Achilles, comparat cu șarpele care, după ce a stat toată iarna amortit, hrănindu-și cu ierburi otrăvite, se înalță acum strălucitor la soare. Si aici, comparația scutește pe poet de o descriere care ar fi risipit atenția și diminuat impresia. Priamus, împovărat de ani și lipsit de orice ajutor — regele cu 50 de fii și 50 de fiice nu are în jur decât femei care alcărgă îngrozite prin palat și nu-și caută scăparea decât la altarele zeilor — părăsind, mustrat de Hecuba, armele tinereții, își găsește resemnat același refugiu, așteptând împlinirea voii zeilor. El nu se arată în calea lui Pyrrhus decât atunci cînd Polites, fiul lui, fugărit prin sălile palatului de feciorul lui Achilles, se prăbușește într-un lac de singe la picioarele părintelui: durerea și indignarea covîrșesc resemnarea. Moartea lui Priamus, descrisă cu precizie de Vergilius, care altminteri evită amănuntele de acest fel¹, ne îngrozește. Pyrrhus tîrăște de păr prin singele copilului pe bătrîn pînă în fața altarului și acolo îl ucide. Mîndrul stăpîn al atîtor popoare nu mai e decât un leș fără cap, azvîrlit pe țarm, neîngropat: *sine nomine corpus*.

Toate evenimentele care s-au desfășurat pînă aci stau sub semnul nefericirii. Ele sunt o continuă alunecare în nenorocire, *lapsus ad infelicitatem*, începînd cu nenorocirea unui singur om, moartea lui Laocoon, și sfîrșind cu nefericirea generală, prăbușirea cetății, întrupată în moartea lui Priamus, punctul final al catastrofei. Cititorul urmărește îngrozit și mișcat de compasiune suferințele la care sunt supuși oameni ce întrupează cele mai înalte virtuți, victime ale unei soarte de neînțeles, ce sfarmă tot ce-i ales și nobil. Sufletul lui este din ce în ce mai indurerat. Gîndul care-l stăpînește este gîndul tragic: suferința și rușinea sunt partea celor buni. Si ca nici o mîngiure să nu fie posibilă, aceste suferințe sunt voite de zei.

De aci pînă la finele cărții, oricât de grele ar mai fi încercările ce stau în calea lui Aeneas, ele sunt învinse; evenimentele se desfășoară sub semnul speranței într-un sfîrșit unde se poate întreări izbînda. Revenim la climatul moral al epopeii. În lupta sa, eroul poate avea îngerii și căderi, dar el se ridică deasupra lor; sfîrșările lui nu sunt zadarnice. Victoria, dobîndită cu greu, încununează virtutea, la virtù; viața învinge. Este sentimentul îmbărbătător pe care-l creează epopeea, sentiment care *uiros ad primarias virtutes excitat*.

În viața de toate zilele, spectatorul unei tragedii trăiește împreună cu suferitorul tragic durerea nefericirii nedrepte, dar el nu poate suferi prea mult această stare deprimantă. Spiritul lui se liberează încet, încet, de sub povara nefericirii, revine ușor trist, dar parcă ușurat la ocupațiile obișnuite, se întoarce, după furtuna

¹ Chiar în acest cînt cititorul nu vede pe Laocoon murind.

care-l zbuciumase, la rosturile vieții proprii, ce-l mînă înainte. Această eliberare treptată de sub semnul nefericirii tragice e reprezentată de restul cărții a II-a, de la v. 559 pînă la sfîrșit. Troia căzuse, dar Aeneas are o misiune sacră, ce-i fusese încredințată de zei, el are un tată, un fiu, o soție, ființe uitate în desperarea luptei, față de care are datorii, care pot da un sens vieții lui, o țintă sforțărilor lui.

At me tum primum saenus circumstetit horror.

Obstipui, subiit cari genitoris imago,

Ut regem aequaeum crudeli uulnere uidi

Vitam exhalantem; subiit deserta Creusa,

Et direpta domus et parui casus Iuli.

Împrejurarea care decide, în sfîrșit, înțoarcerea lui Aeneas către misiunea și îndatoririle lui și-i arată zădărcia luptei la Troia este apariția Venerei, mama sa, în momentul în care, dînd curs setei de răzbunare, ar fi voit să ucidă pe Helena — *Troiae et patriae communis Erinys* — ce se ascunse de frica și a troienilor și a grecilor lîngă un altar. Venus apare în întreaga-i strălucire (*refulsit*), aşa cum numai zeilor li se arăta, și-și oprește fiul de la un act nedrept și dezonorant, îndemnîndu-l să vadă mai degrabă de ai lui, pe care în furia luptei îi dase uitării. Nu-i vorba aci de merit sau vină; nici Helena, nici Paris nu au adus prăbușirea Troiei; zeii însăși: Iupiter, Iuno, Neptun, Pallas lucrează la năruirea ei. E ceea ce Aeneas vede singur, după ce mamă-sa îi smulge de pe ochi ceața ce acopere vederea muritorilor. Ordinul Venerei este unul singur:

Eripe nate fugam finemque impone labori.

El amintește pe-al lui Hector (*Heu, fuge, nate dea...*), dar într-o atmosferă cu totul alta. Acolo, un erou înfrînt, ce apărea într-o stare de plîns și, venind din altă lume, voia parcă să-și facă ultima datorie, pe care, cu sacrificiul vieții, n-o putuse împlini. La acel moment a asculta de acel vis urât ar fi fost pentru Aeneas o rușine. Acum, după atîtea lupte viteze, după ce aproape toți tovarășii muriseră sau îl părăsiseră (v. 565 *Deseruere omnes defessi...* și v. 567 *Iamque adeo super unus eram...*) apariția Venerei aprinde din nou în sufletul lui speranța. Există un port al salvării, către care zeița îl va conduce (*Nusquam abero et tutum patrio te limine sistam*). Se deschid drumuri noi. La Troia totul e sfîrșit. O arată ultima privire pe care Aeneas o aruncă asupra cetății în flăcări și comparația cu ulmul, care se prăbușește de pe vîrful muntelui sub loviturî de secure¹:

Ac ueluti suminis antiquam in montibus ornum,

Cum ferro accisam crebris bipennibus instant

Eruere agricolac certatim; illa usque minatur

¹ Cartault, *op. cit.*, vol. I, p. 200, care la p. 185 afirma irrespectuos că « Virgil trișează puțin », căci Dido ar fi vrut să asculte îsprăvile lui Aeneas, pe cînd el povestea căderea Ilionului, nu înțelege nici rostul acestei comparații « qui est belle en elle-même, mais qui rapetisse les choses dont nous venons d'être témoins ». Tissot în *Études sur Virgile*, tentat cînd și cînd de spiritul șicanier, dar în general cu un admirabil simț literar, observa la p. 108: « Ordinairement la comparaison relève un objet, parce qu'elle paraît plus grande que lui... Ici cet ordre semble renversé. Qu'est en effet qu'un arbre déraciné qui tombe, auprès d'une vaste cité qui s'abîme? Mais regardons les choses de plus près et nous reconnaîtrons l'art de Virgile dans les effets merveilleux qu'il produit ». Deși recunoaște că efectul comparației este minunat, Tissot nu se înțează cauza acestui efect. Ea stă în puterea de concentrare: un ulm din creștetul muntelui, care se elatină sub loviturî de secure și, în sfîrșit, răzbit, se prăbușește în prăpastie, intensifică prin limitare ideea prăbușirii orașului întreg și o potențează la maximum, tocmai fiindcă o condensare într-o singură imagine.

Et tremefacta comam concusso uertice nutat,
 Vulneribus donec paulatim euicta supremum
 Congemuit traxitque iugis aualsa ruinam.

(Fie-mi permis a transcrie aci frumoasa traducere, făcută de T.A. Naum ¹.

Se surpă Troia lui Neptun, întocmai
 Ca ulmul cel bătrân, cînd, sus, la munte
 Încep să-l tăie cu securi lemnarii
 Și pe-ntrécute s-opintesc să-l darmă.
 El amenință tot mereu și frunza
 Și-o tremură și, zguduit, din creștet
 Se cumpănește, pînă ce cu-ncetul
 E biruit de râni și-atuncea scoate
 Cel de pe urmă gemet și din vîrful
 De munte smuls, în vale se răstoarnă).

Întîmplările care urmează intră în albia povestirii epice. Oricîte piedici sau dureri mai încearcă Aeneas — refuzul lui Anchises de a părăsi Troia, pierderea Creusei — ele sănt învinse. Zeii intervin acum în sprijinul lui Aeneas. De aci apelul, în această parte, al poetului la miraculos, care în partea dramatică a cîntului aproape lipsise: para de foc din jurul capului lui Iulus și tunetul venit din stînga, semne de bun augur, care hotărăsc pe Aeneas să primească a fugi din Troia, sau dispariția Creusei și, apoi, prevestirea amănușită a viitorului ce așteaptă pe fugari (v. 780—784). Evenimentele luînd un caracter epic, poetul folosește mijloacele obișnuite ale epopeii; pe de altă parte, nădejdile firave ce renășteau aveau nevoie de un mai puternic temei.

În afară de aceasta, se adaugă, ici și colo, în această parte ultimă a cîntului, acea poezie a sentimentelor familiale, care ne prezintă pe erou în rolul omului obișnuit, și, după încordarea dramatică anterioară, arată că viața își reia cursul.

Micul Iulus ține strîns de mînă pe tată-său, ca să nu se piardă, și-l urmează cu pași măruntei și neegali:

dextræ se paruuſ Iulus
 Implicit sequiturque patrem non passibus aequis.

Tatăl, pe care în luptă nimic nu-l înfricoșă, pășește acum *per opaca locorum*, infiorat la orice adiere de grija pentru Iulus și Anchises:

Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
 Suspensum et pariter comitique onerique timentem.

Furtuna se potolise. Mîndrul Ilion zace la pămînt, fumegînd. La porțile Troiei fac acum de strajă grecii. Troenii care mai scăpaseră din acest prăpăd: bărbați, femei, copii se adună — *miserabile uulguſ* — la tărm, gata să înfrunte marea în căutarea altui pămînt. Noaptea de pomină se sfîrșise. Pe Ida răsărea luceafărul: se lumina de ziua.

¹ Vergiliu, *Eneida*, 1941.

АНАЛИЗ II КНИГИ ЭНЕИДЫ

РЕЗЮМЕ

При анализе драматическо-эпической структуры второй книги *Энеиды* выделяются две большие части: первая, повествованная трагедия (ст. I—558), падение Трои; вторая, возвращение к эпической атмосфере (ст 559—до конца), уход из Трои.

Драматический характер придает первой части:

а) трагическое чувство, сострадание и страх при виде поражения добродетели и невинности в борьбе с подавляющей силой судьбы;

б) направление событий к катастрофе (*conuersio fortunae ad infelicitatem*);

в) соблюдение трех единств: единства места и времени, требуемого самим сюжетом, единства действия, достигнутого сосредоточением событий вокруг одного человека (*Энея*), который одновременно является и действующим лицом и повествователем, что концентрирует факты и придает им драматичный характер. Оживление надежд, благоприятное вмешательство богов, поэзия семейных чувств, которая, ослабляя напряжение, показывает, что жизнь вновь входит в свое обычное русло — все это порождает эпическую атмосферу.

COUP D'ŒIL SUR LE SECOND LIVRE DE L'ÉNÉIDE

RÉSUMÉ

En analysant la structure dramatique-épique du II-ème chant de l'Énéide, on peut distinguer deux grandes parties: 1. une tragédie narrée (vv.1—558), la chute de Troie et 2. le retour au climat épique (vv. 559 jusqu'à la fin), l'abandon de Troie. Ce qui imprime à la première partie le caractère dramatique ce sont: a) le sentiment tragique, pitié et terreur, créé par la vue de la défaite du bien, de l'innocence, en lutte avec la force inexorable du destin; b) le déroulement des événements vers la catastrophe (*conuersio fortunae ad infelicitatem*); c) l'égard pour les trois unités traditionnelles: celles de lieu et de temps imposées par le sujet même, celle d'action par la concentration des événements autour d'un seul homme, Énée, héros de l'action et narrateur en même temps, ce qui concentre et dramatise les faits.

Le climat épique se réalise par la renaissance des espérances, l'intervention favorable des dieux, la poésie des sentiments familiaux qui, en affaiblissant la tension antérieure, montrent que la vie reprend son cours.